TURISTIK-REKREATSIYON ZONALARNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI VA IQTISODIY SAMARADORLIK PROGNOZI

Tursunbekova Nigora Iskandarovna
Senior Lecturer, School of Languages and Communications
Management Development Institute of Singapore in Tashkent
E-mail: ntursunbekova@mdist.uz
https://doi.org/10.5281/zenodo.24116814

Annotatsiya
Maqolada O'zbekistonda turistik-rekreatsion zonalarni boshqarish samaradorligini oshirishning istiqbolli yo'nalishlari hamda iqtisodiy samaradorlikni prognozlash masalalari yoritilgan. Turistik infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmatlarni diversifikatsiyalash, raqamli texnologiyalardan foydalanish, investitsion faollikni kuchaytirish va mavsumiylik ta'sirini kamaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Shuningdek, turistik zonalarning iqtisodiy natijalarini baholash uchun ko'rsatkichlar tizimi va shartli prognoz ssenariysi keltirilgan.

Kalit so'zlar
turistik-rekreatsion zona, boshqaruv samaradorligi, iqtisodiy prognoz, turizm infratuzilmasi, investitsiya, turistik xizmatlar, hududiy rivojlanish.

Kirish
Turizm hududlarning iqtisodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, xizmatlar bozorini kengaytirish, aholi bandligini oshirish va kichik biznesni rivojlantirishga xizmat qiladigan muhim iqtisodiy faoliyat turlaridan biridir. Turistik-rekreatsion zonalar tabiiy, tarixiy, madaniy va sog'lomlashtirish resurslarini yagona hududiy turistik mahsulotga birlashtirish imkonini beradi.

O'zbekistonda turizmni rivojlantirish uchun tog'li hududlar, tabiiy maskanlar, tarixiy shaharlar va qishloq turizmi resurslari mavjud. Biroq ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish infratuzilma, xizmatlar sifati, investitsiya muhiti, boshqaruvning muvofiqlashtirilganligi va ekologik barqarorlikka bog'liq. Shu bois turistik-rekreatsion zonalarni boshqarish samaradorligini oshirish hamda iqtisodiy natijalarni prognozlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi va metodologiyasi
Tadqiqotning maqsadi turistik-rekreatsion zonalarni boshqarish samaradorligini oshirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash va ularning iqtisodiy natijalarini prognozlash bo'yicha amaliy yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, iqtisodiy-mantiqiy umumlashtirish, ko'rsatkichlar tahlili hamda ssenariyli prognozlash usullaridan foydalanildi.

Turistik-rekreatsion zonalarni boshqarishdagi asosiy masalalar
Turistik-rekreatsion zonalarning natijadorligi faqat turistlar soni bilan belgilanmaydi. Hududda turistlarning qancha vaqt qolishi, o'rtacha xarajatlari, mahalliy xizmatlardan foydalanishi, obyektlarning bandligi va ekologik resurslarga tushadigan yuklama ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun boshqaruv natijalarini ko'p mezonli yondashuv asosida baholash zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Amaliyotda ayrim hududlarda transport va muhandislik infratuzilmasini yaxshilash, xizmatlar sifatini barqarorlashtirish, xususiy investitsiyalarni jalb qilish, hududiy marketingni kuchaytirish va malakali kadrlar tayyorlashga ehtiyoj mavjud. Bundan tashqari, mavsumiy talab o‘zgarishi turistik obyektlardan yil davomida foydalanish darajasiga ta'sir ko‘rsatishi mumkin.

Boshqarish samaradorligini oshirishning istiqbolli yo‘nalishlari

1. Infratuzilmani modernizatsiya qilish

Avtomobil yo‘llari, jamoat transporti, ichimlik suvi, elektr ta'minoti, sanitariya obyektlari, axborot markazlari va xavfsizlik xizmatlarini takomillashtirish turistlar uchun qulay sharoit yaratadi. Infratuzilma loyihalari hududning real talab va ekologik sig‘imidan kelib chiqib rejalashtirilishi lozim.

2. Turistik xizmatlarni diversifikatsiyalash

Ekoturizm, agroturizm, gastronomik turizm, sog‘lomlashtirish, sport, sarguzasht va oilaviy dam olish xizmatlarini rivojlantirish hududning turistik mahsulotini boyitadi. Xizmatlar tarkibining kengayishi turistik mavsumni uzaytirish va turistlarning o‘rtacha xarajatlarini oshirish imkonini berishi mumkin.

3. Raqamli boshqaruv va marketing

Turistik obyektlar, joylashtirish vositalari, transport va xizmatlar to‘g‘risidagi ma'lumotlarni yagona raqamli muhitda taqdim etish turistlar uchun qulaylik yaratadi. Onlayn bronlashtirish, elektron to‘lov, xaridorlar fikrini tahlil qilish va raqamli reklama vositalari hududiy marketing samaradorligini oshiradi.

4. Investitsion faollik va davlat-xususiy sheriklik

Turistik infratuzilma va xizmatlar sohasidagi loyihalarni moliyalashtirishda davlat va xususiy sektor hamkorligidan foydalanish mumkin. Bunda loyiha tanlovi iqtisodiy asoslanganlik, talab prognozi, ekologik ta'sir, risklarni taqsimlash va mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olishi kerak.

5. Mahalliy aholi va tadbirkorlik subyektlari ishtiroki

Mahalliy hunarmandlar, fermerlar, oilaviy mehmon uylari, umumiy ovqatlanish va transport xizmatlarini ko‘rsatuvchi tadbirkorlarni turistik qiymat zanjiriga jalb etish hududda daromadlarning saqlanib qolishiga va bandlikning ortishiga yordam beradi.

6. Mavsumiylikni yumshatish va ekologik barqarorlik

Turistik-rekreatsion zonalarda yilning turli fasllariga mos mahsulotlar ishlab chiqish muhimdir. Masalan, tog‘li hududlarda yozgi piyoda sayohatlari, qishki sport, sog‘lomlashtirish va mahalliy madaniyat bilan tanishish dasturlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish mumkin. Shu bilan birga, tashrif buyuruvchilar soni tabiiy resurslarning ekologik sig‘imi bilan muvofiqlashtirilishi zarur.

Iqtisodiy samaradorlikni baholash va prognozlash

Turistik-rekreatsion zonalarning iqtisodiy natijalarini prognozlash uchun turistlar oqimi, o‘rtacha xarajat, turistik xizmatlar daromadi, obyektlar bandligi, investitsiyalar va bandlik ko‘rsatkichlari birgalikda tahlil qilinishi lozim.

Turistik xizmatlardan olinadigan taxminiy daromad quyidagi formula bilan ifodalanadi:

$$D = N \times O‘X$$

Bu yerda D — turistik xizmatlardan olinadigan daromad; N — turistlar soni; O‘X — bir turistning o‘rtacha xarajati.

Loyihaning soddalashtirilgan iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichi quyidagicha hisoblanishi mumkin:

$$E = (D - X) / X \times 100\%$$

Bu yerda E — xarajatlarga nisbatan daromadning ortiqcha qismi bilan ifodalangan samaradorlik ko‘rsatkichi; D — daromad; X — tegishli xarajatlar. Mazkur soddalashtirilgan ko‘rsatkich investitsiya

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

loyihalarini to'liq baholash o'rnini bosmaydi; yirik loyihalarda sof joriy qiymat (NPV), ichki daromadlilik normasi (IRR) va qoplanish muddati ham hisoblanishi kerak.

Shartli prognoz ssenariysi

Quyidagi jadval turistik-rekreatsion zonada boshqaruv va xizmatlar yaxshilanishi natijasida yuz berishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarni namoyish etuvchi shartli ssenariydir. Foizlar real statistik kuzatuv natijasi emas; ular mualliflik tahliliy misoli bo'lib, amaliy prognoz uchun muayyan hududning bazaviy ma'lumotlari bilan almashtirilishi zarur.

Ko'rsatkich	Bazaviy holat	1-yil	2-yil	3-yil
Turistlar oqimining o'sishi	0%	10%	18%	25%
Xizmatlar daromadining o'sishi	0%	12%	22%	32%
Obyektlar bandligi	45%	50%	57%	65%
Yangi ish o'rinlari o'sishi	0%	5%	10%	15%

Ssenariyga ko'ra, infratuzilma, marketing, raqamli xizmatlar va investitsion boshqaruv choralari izchil amalga oshirilsa, turistlar oqimi hamda xizmatlardan olinadigan daromad oshishi, obyektlardan foydalanish darajasi yaxshilanishi mumkin. Biroq natijalar hududning boshlang'ich salohiyati, bozor talabi, investitsiya hajmi va tashqi iqtisodiy sharoitlarga bog'liq.

Ilmiy-amaliy takliflar

1. Har bir turistik-rekreatsion zona uchun hududning resurslari va bozor talabiga mos rivojlanish dasturini ishlab chiqish.
2. Boshqaruv samaradorligini iqtisodiy, ijtimoiy, xizmat sifati va ekologik indikatorlar orqali baholash.
3. Investitsion loyihalarni tanlashda talab prognozi, moliyaviy samaradorlik va ekologik ta'sirni birgalikda hisobga olish.
4. Yil davomida talabga ega bo'ladigan turistik mahsulotlar va xizmatlarni rivojlantirish.
5. Turistlar oqimi, daromadlar, obyektlar bandligi va xizmatlar sifati bo'yicha muntazam raqamli monitoring tizimini joriy etish.
6. Mahalliy tadbirkorlar va aholini turistik qiymat zanjiriga kengroq jalb etish.

Xulosa

Turistik-rekreatsion zonalarni boshqarish samaradorligini oshirish infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmatlarni diversifikatsiyalash, raqamli texnologiyalarni qo'llash, investitsion hamkorlikni rivojlantirish va ekologik barqarorlikni ta'minlash bilan chambarchas bog'liq. Iqtisodiy natijalarni faqat turistlar soni orqali emas, balki daromad, o'rtacha xarajat, obyektlar bandligi, bandlik va ekologik ko'rsatkichlar orqali kompleks baholash zarur. Taklif etilgan yondashuvlar hududiy turizmni rejalashtirish va boshqarish qarorlarining dalillarga asoslanganligini kuchaytirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi O'RQ-549-son "Turizm to'g'risida"gi Qonuni.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

2. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Turizm sohasiga oid rasmiy statistik ma'lumotlar. https://stat.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi. Rasmiy axborot va tahliliy materiallar. https://gov.uz/uzbektourism
4. UNWTO. (2004). Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook. Madrid: World Tourism Organization.
5. United Nations. (2010). International Recommendations for Tourism Statistics 2008. New York: United Nations.
6. OECD. (2024). OECD Tourism Trends and Policies 2024. Paris: OECD Publishing.
7. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press.
8. Kotler, P., Bowen, J. T., & Makens, J. C. Marketing for Hospitality and Tourism. Pearson.
9. Izoh: prognoz jadvalidagi qiymatlar shartli ssenariy bo'lib, real hududiy ma'lumotlar asosida qayta hisoblanishi lozim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.